

Satranç Maçı

Gambit Piyonunun Şaha Terfisi

Mavikale'nin bu sayısında, satrancın romantik dönemindeki kurgusal bir dünya şampiyonluğu maçına odaklanan bir filmi tanıtacağız: Satranç Maçı

Prof. Dr. Ergin Çiftçi

Sporcu
erginciftci@gmail.com

Filmin Künyesi

Türkçe adı	Satranç Maçı
Orijinal adı	La Partie D'échecs
İngilizce adı	The Chess Game
Yönetmen	Yves Hanchar
Yapım yılı	1994
Yapımcı ülke	Fransa, Belçika, İsviçre
Orijinal dil	Fransızca
Süresi	110 dakika
Oyuncular	Pierre Richard, Denis Lavant, Catherine Deneuve, James Wilby, Delphine Bibet, Hilde Heijnen
Yaş sınırı	13 yaş
IMDB Puanı	6.5

Perde, sisle dolmuş derin bir vadiye açılır. Vadinin bir yakasında, yükselen kayaların oluşturduğu zirvede, on yaşlarında bir erkek çocuğu durmaktadır. Çocuk, kendisine arkasından yaklaşan kameraya döner ve izleyiciyle göz göze gelir. Sonra başını yeniden önüne çevirir, kararlılıkla uçurumun kıyısına yaklaşır, korkusunu hafifletmek istemesine bir şarkı mırıldanmaya başlar ve kendini boşluğa bırakır! Satrançsever izleyici, bu olayı, açılıştaki feda edilen bir gambit piyonunun oyunun hemen ba-

şında sahneyi terk etmesine benzetebilir. Tam bu sırada şaşırtıcı bir gelişme olur: Çevik bir el çocuğu paltosunun yakasından yakalayır. Bu erken fedayı engelleyen el, bu biçare piyonun vezire hatta şaha terfi etmesinin yolunu açacaktır.

İzleyici giderek Belçika kırsalında, 1828 yılında olduğunu anlar. Çocuğu kurtaran kişi Ambroise adında gezgin bir papazdır. Kurtardığı Max'in ne annesi ne babası vardır, ne de yaşamak için bir amacı kalmıştır. Papaz acınacak haldeki Max'i himaye etmeye karar verir. Ancak Max bu şefkati takdir edecek durumda değildir; Aynı gece uyuyakalan papazın tek varlığı olan çantasını da alarak kaçmaya başlar. Bu kaçış tökezleyip düşmesi ile sonlanan kısa bir yolculuğa dönüşür. Papazın çantası açılınca, Max daha önce hiç görmediği bir şeyle karşılaşır: Bir satranç takımı! Durumu fark edip peşine düşen Ambroise tam bu sırada yanında belirir. Hiçbir kırgınlık belirtisi göstermeden Max'in yanına oturur. Satranç taşlarının nasıl dizildiğini, nasıl hareket ettiklerini gösterir. Max, anlamını yitirmiş karanlık hayatında bir kıvılcım fark etmişçesine, henüz öğrendiği bu oyunu oynamak için sabırsızlanır. Ay ışığı altında, **1.e4 e5 2.♗c4 d6 3.♘f3 ♗g4 4.♘c3 g6** hamleleriyle başlayan ilk oyunda, Max şaşırtıcı derecede parlak bir galibiyet elde eder (Diyagram 1).

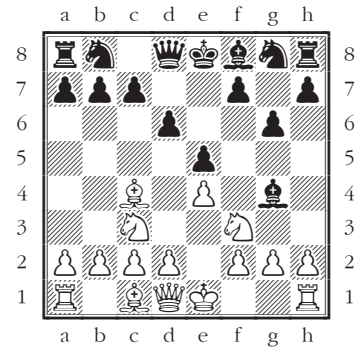

Ambroise (solda, Pierre Richard) küçük Max'e satranç öğretiyor.

Ambroise afallamıştır, bunun yalnızca şans olduğuna inanmaya çalışır. Max ise bu oyunu çok sevmiştir, hemen bir yenisini oynamak ister, hatta oynamayı sürdürmeleri halinde asla bir daha atlamayacağına şerefi üzerine yemin eder.

Bundan sonra Max'i farklı yerlerde farklı rakiplerle oynarken görürüz; bir savaş alanında, bir pazar yerinde, bir kulüpte, bir şatoda... Rakiplerinin yüzlerinde beliren şaşkınlık, hayranlık ve ızdırap ifadelerinden ve sürekli devrilen şahlardan giderek ustalaşan bir

Diyagram 1

Max - Ambroise
Beyaz hamlede.

1.♘e5!! ♗xd1 2.♗xf7+ ♔e7 3.♘d5# 1-0

Max, bir maçı daha kazanmak üzere.

oyuncu olduğunu anlarız. Aradan 14 yıl geçmiş, Max büyümüş, yenilgi yüzü görmeyen amansız bir satranç ustası haline gelmiştir. Papaz Ambroise ise onun antrenörü, dostu ve koruyucusu olarak halen yanındadır.

Bir gün, kalabalık bir izleyici kitlesi önünde, henüz kazandığı bir oyun nedeniyle alışageldiği alkışları alırken ortaya esrarengiz bir genç adam çıkar ve Max'in hamlelerini küçümseme cüreti gösterir. Kısa süre sonra bu adamın dönemin dünya satranç şampiyonu olan İngiliz Lordu Howard Staunton olduğu anlaşılır. Papaz Ambroise, şampiyon ile Max arasında hemen bir maç yapılmasını önerir. Şampiyon, bu deneyimsiz oyuncunun belki 5-6 yıl sonra kendisiyle oynayabilecek düzeye gelebileceğini söyleyerek küçümsemesini sürdürür. Yalnızca yüklü miktarda bir para karşılığında oynamaları mümkündür, bu miktar da kahramanlarımızda yoktur.

Zamanla Max'in kırılğan yapısı fark edilir hale gelmeye başlar. Ailesinden kalan hiçbir akrabasının izi bulunamamıştır. Sanki herkes onu bilerek bırakıp gitmiştir. Çirkin olarak tanımlanabilecek yüzü onu genç bir erkek olarak yalnızlığa mahkûm edecek gibi görünmektedir. Bu sıralarda, Max'in yenilgiye uğrattığı rakiplerinden birinin genç ve güzel hizmetçisi Susan da onlara katılır.

Papaz Ambroise, hiçbir akrabasına ulaşılamayan Max'e artık uygun bir soyadı verme zamanı geldiğine karar verir. Satrançla ilgili ve duyanın terle-

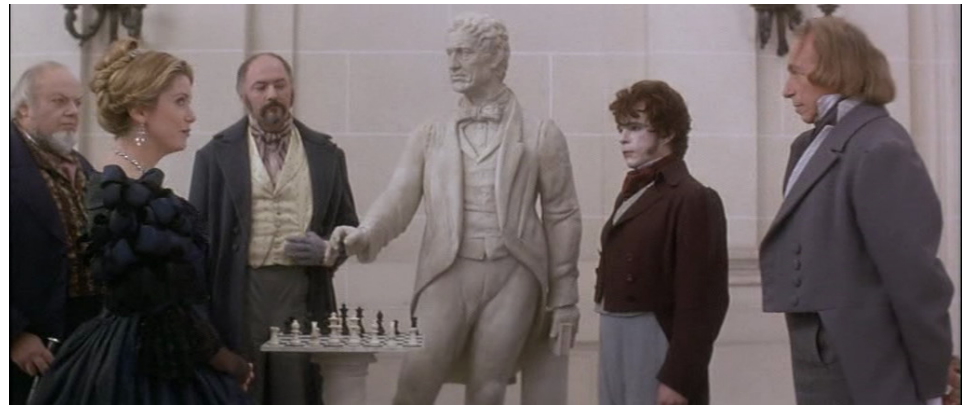
meye başlayacağı bir soyadı, örneğin Max Şah! Max ise Ambroise'un soyadını almak isterken sanki yoksunluğunu iliklerine kadar hissettiği baba boşluğunu doldurmaya çalışmaktadır.

Bu sıkıntılı günlerde ortaya çıkan bir davet gerçekten heyecan vericidir. Soylu bir kadın, görkemli şatosunda dünya şampiyonunun da katılacağı özel bir satranç maçı düzenlemektedir. Kazanan dünya şampiyonluğu unvanını elde etmenin yanında markizin güzel kızı ile evlenme şansına da erişecektir.

Ambroise, Max ve Susan turnuva için çıktıkları yolda dolandırılırlar. Paraları bir yana, Max'i en çok üzen ve sonradan yinediğini göreceğimiz sınır krizlerine sokan durum satranç öğrendiği o ilk takımın yitirilmesidir. Grup şatoda sıcak biçimde karşılanır. Markiz onlara genç yaşta hayata veda eden babasının bir satranç tutkunu olduğundan söz eder. Turnuvanın canlı ödülü, markizin kızı Anne-Lise, Max'in görür görmez etkileneneceği kadar güzel bir kadındır. Ancak Max bu ödüle ulaşmak için dünya şampiyonu rakibi Howard Staunton'u aşmak zorundadır. Şampiyon ise Max'ten çekindiğini gizleyemez. Aralarında bir maç olması için

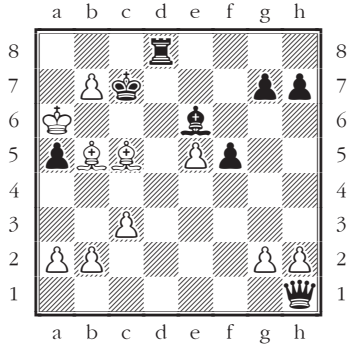
geçmişte bin altın değerinde bir bahis olduğunu hatırlatır. Paralarını yolda çaldıran Ambroise ve Max'e markiz bu desteği sağlayınca maçın oynanması için bir engel kalmaz. Maçın ayrıntıları konusunda anlaşılır, Staunton zamanının çok değerli ve kısıtlı olduğunu söyleyince sayıda kısaltmaya gidilir; iki galibiyet alan maçı kazanmış olacaktır.

İlk maç Max için hiç de zor olmaktan kazanılır. Şatosunu dünyanın satranç merkezi haline getirmeye çalışan markiz şampiyondan yetenekli satranç öğrencileri ile simültane oynamalarını ister. İngiliz şampiyon bunu reddeder, kendisi yormaktansa diğer maç için enerji toplamayı tercih etmektedir. Max ise bu teklifi kabul eder ve altı öğrenci ile eş zamanlı olarak oynadığı gösteri başlar. Bu öğrencilerden Rictus, satranç yeteneği ile dikkat çekicidir. Rictus ile Max arasında oynanan maçta bir ara Max'in eli kazara bir taşla dökülür. Markiz, Rictus'a, rakibine zorunlu şah hamlesi yaptırma hakkı elde ettiğini hatırlatır. Ancak Rictus bu durumdan faydalanmayı istemeyecek kadar da centilmen bir oyuncu gibi görünmektedir. Bu davranış karşısında Max'in sarsıldığı görülür, sanki en az kendisi kadar iyi bir yetenekle karşılaştığını anlamış gibidir. Max diğer oyunların hepsini kazansa da Rictus ile maçı beraberlikle sonuçlanır (Diyagram 2). Bitkin düşerek bayılan Max yarınki maçı riske atmış gibi görünmektedir.

Markiz (Catherine Deneuve), konuklarına satranç tutkunu babasının heykelini tanıtır.

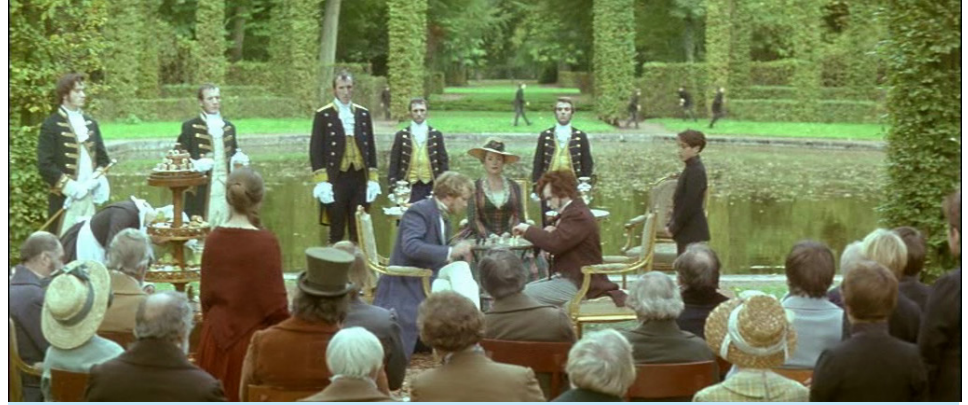
Diyagram 2

Max - Rictus
Beyaz hamleledir.

1. ♖b6+ ♜b8 2. ♙a7+ ♜c7 3. ♙b6+ ♜b8 4. ♙a7+ 1/2-1/2

Markiz'in kızı Anne-Lise ile İngiliz Şampiyon arasında giderek bir ittifak oluşmaya başlar. Anne-Lise, Max ile konuşarak mutlaka kazanması ve kendisiyle evlenmesi gerektiğini söyler. İngiliz Şampiyon ise Max'i ne kızı ne de parayı umursadığını, ama dünya şampiyonluğu unvanını kaybetmek istemediğine inandırır. Max, daha kuvvetli bir oyuncu olduğunu ve kazanarak hepsini kazanacağı konusunda diretince şampiyon kendisinin gücünü göstermediğini, Max'in oyununu çözdüğünü ima ederek rakibinin gözünü korkutur. Max'e maçı kazanması için izin verecek ama Max evlendikten sonra turnuvarın adil olmadığını açıklayacak, böylece şampiyon unvanına yeniden kavuşacaktır. Anne-Lise kadar güzel bir kadın tarafından beğenilmenin büyümesine kapılmış olan Max, kendisine sevdiği kadını garanti eden bu teklifi kabul eder. Ama bu kazanç nasıl bir oyun ile olacaktır? Max, oynamaları gereken oyunu tahtada gösterir. Burada beyaz bir piyon fedası yaparak oyunu kazanabilmektedir. Şampiyon bu fedayı anlamsız bulsa da tahtada bu hamleyi yapmayarak oyunu kaybetmeyi kabullenir.

Ertesi gün büyük bir kalabalığın önünde ikinci maç başlar. Maç planlandığı biçimde başlasa da şampiyon oynamaması gereken hamleyle Max'e sürpriz yapar! Max düştüğü tuzağı an-

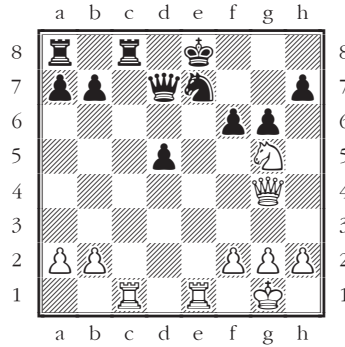

Max ve Howard Staunton arasındaki ilk maç başlıyor.

lamıştır. Geçirdiği sinir krizinin içinde maçı mat olana kadar oynar (Diyagram 3). Durum berabere olmuş ve maçın kaderi üçüncü oyuna kalmıştır.

Max'in dengesini bozanın parlak öğrenci Rictus ile oynadığı oyun oldu-

Diyagram 3

Howard Staunton - Max
Beyaz hamleledir.

1. ♜xe7!!+ hamlesi ile dokunulmazlığı olan kalenin dansi başlayacak ve Max mat olana dek oyunu sürdürecektir. 1-0

ğu anlaşılınca herkes bu oyunun notasyonunu elde etme çabasına girişir. Markiz, Max'i köşeye sıkıştıran bu harika oyunun Rictus'a ruhani bir etkiyle oynatıldığını düşünmektedir. Susan'ın çabaları da boşa çıkar ve Rictus'a zorla yazdırılan bu değerli maçın notasyonu Staunton ve Anne-Lise ikilisinin eline geçer: 1.e4 e5 2.♖c3 ♜c6 3.f4 exf4 4.d4 ♙h4+ 5.♜e2 d5 6.exd5 ♙g4+ 7.♜f3 0-0-0 8.dxc6 ♙c5 9.cxb7+ ♜b8 10.♜b5 ♜f6 11.c3 ♜he8+ 12.♜d3 ♙f5 + 13.♜c4 ♙e6+ 14.♜xc5 a5 15.♜xc7 ♙h5+ 16.♜e5 ♜d7+ 17.♜b5 ♙xd1 18.♙xf4 ♙xa1 19.♜a6 ♜xe5 20.♜xe8 f6 21.dxe5 f5 22.♙e3 ♜xe8 23.♙b5 ♙xh1 24.♙a7+ ♜c7 25.♙c5 ♜d8 26.♙b6+ ♜b8 27.♙a7+ ♜c7 28.♙b6+ 1/2-1/2

O gece verilen partide Max dengesini bütünüyle yitirir. Anne-Lise de onu açıkça aşağılayarak yıkıcı son darbeyi indirir. Yine sinir krizi geçiren Max ormanda kaybolur gider.

Max, markizin öğrencilerine karşı oynuyor.

Max (solda) ve Staunton maçı sonucunda anlaşılıyorlar.

Ertesi gün son oyun için izleyiciler ve Staunton hazır olduğu halde Max ortada yoktur. Markiz, Staunton'u şampiyon ilan etmek üzereyken Max perişan halde ortaya çıkarak oyuna başlar. Nasıl oynadığına da hiç aldırmıyor gibidir. Rictus'un taktiğini izleyen Staunton önemli materyal üstünlüğü ele geçirir. Aynı konumda Max yine bir taşa dokunarak düşürünce Staunton kurallara uyulması itirazında bulunur. Maçın hakemliğini yapan Markiz, Staunton'a şahını oynamasını da isteme hakkı olduğunu belirtir. Gerçekten de Staunton şah hamlesi yapılmasını ister.

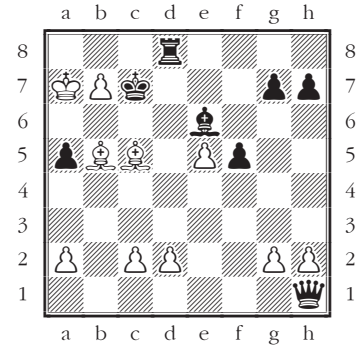
Bu sırada süklüm püklüm yerde düşürdüğü taşı arayan Max bir ara Rictus ile göz göze gelir. Sanki yalnızca ikisinin farkına vardığı bir hamle var gibidir. Max düşürdüğü piyonu yerine koyduktan sonra zorlandığı şah hamlesini yapar ve huzur bulmuş bir biçimde masadan uzaklaşır. Kısa süren şaşkınlık ve sessizliği yaşlı izleyicilerden birinin alkışı bozar. Durum kısa süre sonra anlaşılır: Max'in yaptığı hamle ile Staunton ne yapsa kurtulamayacağı bir konuma düşmüştür! Markiz kazananın Max olduğunu ilan eder (Diyagram 4).

Max, daha hemen orada yeni ka-

Catherine Deneuve ve David Bowie, The Hunger filminin setinde satranç oynuyor (1982).

Diyagram 4

Max - Howard Staunton
Siyah hamlede.

Beyazın ♔a7!! hamlesinden sonra oluşan konumda Siyah materyal üstünlüğüne karşın mata engel olamaz. 1-0

zandığı Dünya Şampiyonluğu unvanını terk eder. Ona göre bu unvan gelecekte elde edeceği açık olan Rictus'un olmalıdır.

Staunton, yalnızca markizin kızını kazanmış olsa da aslında bu da büyük bir kayıp görünmektedir.

Max, Ambroise ve Susan filmin hemen başında gördüğümüz vadinin kıyasına giderler. Burada bir kulübede yaşamaya başlamışlar, uçurumun kenarına bir de büyük bir satranç tahtası inşa etmişlerdir. Ambroise bu büyük tahtayı yine ahşaptan insan boyutunda satranç taşları ile donatmıştır. Max onları sürükleyerek kendine karşı hamle yapmaya, oyundan çıkan taşları devirmeye başlar. Oyundan son çıkardığı taş kendisi olacak, perde kendisini bıraktığı derin vadinin üstüne inecektir.

Satranç Maçı, Belçikalı aktör, yazar ve yönetmen Yves Hanchar'ın ilk uzun metrajlı filmi. Yönetmen bu filmin senaryo yazarlığı yapmakla kalmayıp yardımcı rollerden birinde de oynayarak filme bütün ağırlığını veriyor.

Film, gerçekten parlak oyuncu kadrosuyla dikkati çekiyor. Catherine Deneuve adı sinemaseverlere öncelikle, Gündüz Güzeli 'Belle de Jour (1967)' filmini hatırlatıyor. Sinemanın en büyük kadın oyuncularından biri olan De-

SATRANÇ VE SANAT

Howard Staunton ve Max şampiyonu belirleyecek son maç için karşı karşıya.

Max, uçurumun kenarına kurulan devasa takım ile satranç oynuyor.

neuve, bu filmde oynadığı hırslı, güçlü, soylu markiz rolünün hakkını verirken kameranın kendisine çevrildiği sekansları eşsiz bir tablo güzelliğine büründürüyor. Gerçek hayatta da satranç oynadığını bildiğimiz oyuncuların olan Deneuve filmin kuşkusuz en dikkat çeken yıldızı. Sinemaseverlerin akıllarında Köprü Üstü Aşıkları 'Les amants du Pont-Neuf (1991)' filmiyle yer eden Denis Lavant, çirkin, itici, kırılğan ve sevgisizlikten kavrulmuş satranç dehası rolünü başarıyla canlandırıyor.

Filmin yazılarında herhangi bir satranç danışmanının adına rastlayamıyorum. Ancak filmdeki satranç konularının ustalıklı oluşturulmuş olmasından bu konuda danışmanlık alındığından kuşku duymuyorum. Di-yagram 1'deki vezir fedası satranç klasikleri arasında yer alıyor. İkinci şampiyonluk maçı Steinitz ve Bardeleben

arasında oynanan ölümsüz partiden alınmış. Bardeleben gerçekte salonu terk edip gitmesine karşın filmde Max rakibinin bir hata yapmasını umarak sonuna kadar oynuyor. Buna karşın yönetmen bize satranç sahnelerini yeterince cömertçe göstermekten kaçınıyor. Sıradan izleyicinin Max-Rictus maçı ile Max-Staunton maçının uzun zaman aynı biçimde devam ettiğini anlaması olanaklı görünmüyor. Buna karşın bu film de satranç konularında hata yapmaktan kurtulamıyor. Max-Rictus maçında önceden oynanmış olan c2 karesindeki piyon yerinde duruyor. Bunun dışında satranç taşlarının hareketini öğrenir öğrenmez Max'in vezir fedası ederek rakibi mat edişi filmin abartı sınırını zorladığı sahnelerin başında geliyor. Satrancın bir masa tenisi maçı kadar hızlı oynandığı sahneler sıradan izleyiciyi coştursa da satrançseverleri gülümsetiyor. Yönetmen film boyunca

bize birbirinden güzel satranç taşları da göstererek görsel bir ziyafet sunuyor.

Filmde geçen Howard Staunton adı satrançseverlere yabancı değil. İngiliz satranç ustası Howard Staunton 1810-1874 yılları arasında yaşamış, döneminin en büyük Avrupalı satranç ustası olarak kabul edilmişti. Zamandaşı ABD'li satranç oyuncusu Paul Morphy ile oynamayı reddeden Staunton'un adı dünya şampiyonları arasında yer almıyor.

Kendini bıraktığı vadi o kadar derin ki Max'i hala uçarken buluyorum. Kısa ve güçlü kollarıyla sert bakışlı yırtıcı bir kuş gibi süzülüyor. Ona ileride bir grup satranç taşı gibi duran kalabalığı gösteriyorum. Daha önce hiçbirini görmediği halde annesini, babasını, kardeşlerini ve diğer uzak yakın bütün akrabalarını tanıyor. Artık nerede olduklarını bilmenin verdiği huzurla gülümsüyor ve kendisini paltosunun yakasından tutup yukarı çekmeme izin veriyor.

Kaynaklar

1. <http://www.imdb.com/title/tt0110780/> (Erişim tarihi: 31.11.2014)
2. Chess in the Movies, Bob Basalla, Thinkers' Press Wonderworks, 2005.

